

Het Babyboek van Florence Berthe van Gelder

Door Agnes Lewe, archivaris Stadsarchief

Florence Berthe van Gelder werd geboren op 4 juni 1938. Zij was de dochter van dr. Abraham van Gelder (* 2 februari 1901 te Zutphen) en zijn echtgenote Suzanna van Gelder (* 3 September 1898 te Zutphen).

Abraham van Gelder was op 22 juni 1923 in Oss gaan wonen; hij kwam uit Amsterdam waar hij aan de UvA had gestudeerd. Hij woonde/logeerde volgens het bevolkingsregister eerst op de Houtstraat nr. 5 en later op de Ridderstraat 42 en was van beroep kantoorbediende. Twee jaren later komen zijn ouders van Zutphen naar Oss, Moses Abraham van Gelder (*1851) en Flora van Menk (*1859). Zij vestigen zich met z'n drieën op de Floraliastraat 49. In 1931 vertrekken de ouders naar Warnsfeld. Abraham verhuist naar de Ridderstraat nr. 52. Als beroep wordt in de bevolkingsregistratie nog steeds aangegeven "kantoorbediende"; in het eerste adresboek van Oss (1928) staat echter achter zijn naam "fabrieksdirecteur". In 1933 promoveert hij aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) op een proefschrift met de titel "Destructie van afgekeurd vee en vleesch in verband met het smelten van dierlijke vetten"; het boek wordt gedrukt bij Van Loosbroek in Oss. Op 6 september 1935 trouwt hij in Zutphen met Suzanna van Gelder, zijn volle nicht. Zij is de dochter van Jozef van Gelder, de broer van zijn vader Mozes, en Bertha Jacobs. Het (niet meer zo) jonge paar gaat wonen op de Parkstraat 6 (nu Mgr. Van den Boerpark 6). Als beroep van Abraham staat in het bevolkingsregister aangegeven "chemicus". Hij was in dienst bij Zwanenberg maar werd vanaf een gegeven moment tijdelijk te werk gesteld bij Organon.

Vanaf de geboorte van Florence heeft haar moeder een babyboek bijgehouden: "Mijn eerste levensjaren" met tekeningen van Henriëtte Willebeek le Mair, uitgegeven bij Nigh & Van Dinther te Rotterdam.

Op het adres Parkstraat 4 woonde het gezin Van der Velden - De Jong met de kinderen Nelly, Hub, Ad en Henri. Andries van der Velden was werkzaam bij de gemeentelijke gasfabriek als boekhouder en kassier. Mevrouw Van der Velden (*1892) raakte bevriend met mevrouw Van Gelder. Hun tuinen grensden aan elkaar en zij konden makkelijk bij elkaar binnen lopen.

In het babyboek worden een aantal speelkameraden van Florence genoemd:

Paul D. de Wolf, geboren op 16 augustus 1937, zoon van Carel David de Wolf (uit Zutphen) en Rosina Ricardo; zij wonen op de Oude Molenstraat 8. Carel de Wolf was voorzitter van de Joodse Raad van Oss.

Paul D. Geerling, geboren op 21 april 1937, zoon van Marinus Geerling (scheikundig ingenieur) en Eleonora Kessler; zij woonden op de Heescheweg 80.

Elsje, Til en Hansje van tante Lenie [de Levie];

en kennissen van de ouders: Doeke en Maria de Vries (beiden afkomstig uit Friesland) en wonend op de Oude Molenstraat 6, naast de familie De Wolf.

Het gezin Van Gelder ging in juli 1939 vier weken op vakantie bij opa en oma in Warnsfeld (ouders van Abraham) en in Zutphen (ouders van Suzanne). Het kindermeisje/dienstmeisje Nelly gaat ook mee. In mei 1940, als de oorlog uitbreekt,

gaan Suzanne en Florence en nog een aantal kinderen per auto naar Den Bosch en logeren daar een aantal dagen. Zij gaan naar Oss terug per fiets. Het Sinterklaasfeest van 1940 is het laatste waarover in het babyboek wordt verteld.

In augustus 1942 verliest dr. Van Gelder zijn baan bij Zwanenberg c.q. Organon. Volgens R. Bollegraaf “werden de joodse employés van de fabriek van Zwanenberg zonder enige voorbereiding op staande voet ontslagen. Zij mochten hun bezittingen zelfs niet meer uit de fabriek halen. [...] De financiële regeling was zodanig dat zelfs employés met twintig dienstjaren vrijwel op straat stonden.”¹ Abraham van Gelder had er 19 jaar gewerkt. De chemicus vindt een nieuwe werkkring als leraar op het Joods Lyceum in Den Bosch. Hierdoor kon hij nog enige tijd uit handen van de Duitsers blijven. Als leraar was hij “gesperrt” (d.w.z. hij werd voorlopig niet gedeporteerd) en dat goldt voor zijn hele gezin.² Bollegraaf schrijft hierover: “Voor gesperrten werd de mogelijkheid open gesteld vrijwillig naar Amsterdam te verhuizen. [...] Vele gesperrten dachten het in de provincie uit te houden. Het valt niet te zeggen waar men het langst veilig was. Geen der gesperrten te Oss waagde de grote stap.”³ Van Gelder gaf ook les in Oss voor een cursus electrotechniek in opdracht van de Commissie voor Buitenschoolse Jeugdzorg.⁴

Op 10 april 1943 moet ook het gezin Van Gelder Oss verlaten (wellicht eerder, maar zeker niet later). Zij komen terecht in het kamp in Vught waar zij nog enkele weken blijven. Op 5, 6 of 7 juni 1943 wordt Florence met een van de zogenaamde kindertransporten via Westerbork op transport gesteld naar Sobibor. Zij was toen net 5 geworden en dat betekende dat zij moest (mocht) worden begeleid door één ouder, in dit geval haar moeder. Beide zijn op 16 juli 1943 onmiddellijk na hun aankomst in Sobibor vergast.

Abraham van Gelder is vanuit Vught uiteindelijk in Polen terecht gekomen. Op het laatst werkte hij in Głuszyka (Wüstegiersdorf). Daar was een “Aussenlager” van het Concentratiekamp Gross-Rosen. Het stond onder leiding van de “Organisation Todt”, die er in het geheim een ondergronds gangenstelsel liet graven voor woningen van ministers en partijleiders en een industrieel complex. Maar het kan ook zijn dat hij werk moest verrichten voor de Krupp AG die de productie van onstekingsmechanismen had verplaatst van Essen in het onveilige Ruhrgebied naar Wüstegiersdorf. Abraham van Gelder overleed op 14 april 1945, drie weken voor het einde van de oorlog. Op de website Joods Monument wordt “leraar” als zijn beroep aangegeven.

Voordat zij vertrok naar Vught heeft Suzanne van Gelder het babyboek van Florence aan mevrouw Van der Velden gegeven met het verzoek het te bewaren. Zij voegde er aan toe dat, indien zij zelf niet terug zou komen, mocht mevrouw Van der Velden het pas uit handen geven als de laatste uit haar gezin (lees: de generatie van haar kinderen) zou zijn overleden of binnen kort zou komen te overlijden. Hieraan heeft het gezin Van der Velden zich zeer trouw gehouden.

Mevrouw Van der Velden heeft na de bevrijding gepoogd leden van de familie Van Gelder op te sporen. Maar dat is niet gelukt, de hele familie was uitgemoord. Zij zelf

¹ Bollegraaf, R. De Joden te Oss tijdens de bezetting door Duitsland, 1993, p. 11.

² Bollegraaf, p. 12.

³ Bollegraaf, p. 34.

⁴ Bollegraaf, p. 33.

overleed op 9 december 1972, 83 jaar oud. Het boek is in de familie Van der Velden gebleven en van broer naar zus doorgegeven. De jongste zoon, de heer Henri van der Velden (*1931) heeft besloten het boek aan het Stadsarchief te schenken opdat het voor altijd bewaard blijft. Hij had daarvoor geprobeerd om het aan het Joods-Historisch Museum in Amsterdam te geven, maar daar was geen belangstelling. Men verwees hem naar het plaatselijke museum, het Museum Jan Cunen in Oss. Het Stadsarchief als afdeling van het MJC heeft het boek uiteindelijk opgenomen in haar collectie. Een digitale versie – verstrekt door de heer Van der Velden – is beschikbaar voor bezoekers van het Stadsarchief.

Naschrift

Op 18 november 2013 ontving het Stadsarchief een mail van uit Engeland. Lesley S. had een eerdere versie van dit artikel op de website van het Stadsarchief gevonden en schreef: “Ik ben een verre verwandte. Abraham van Gelder, Florence vader, was de zoon van Florence van Menk en Mozes van Gelder. Die twee waren volle neef en nicht, kinderen van twee zussen: Rachel de Winter (getrouwd met Van Menk) en Rebecca de Winter (getrouwd met Van Gelder). Mijn bet-overgrootvader was Mozes de Winter, een broer van Rachel en Rebecca (en Sophia, Martha en Levie) de Winter. Moses emigreerde tussen 1868 en 1870 naar Engeland. (Hij veranderde bij aankomst in Engeland zijn naam in Morris.) Zijn oudste zoon was Samuel de Winter, geboren in Arnhem in 1856; hij is mijn overgrootvader. Hij had 5 kinderen, een daarvan was Annie de Winter, mijn grootmoeder.” Inmiddels is een digitaal exemplaar en een vertaling van de tekst van het babyboek in Engeland en is de wens van de moeder van Florence toch nog een beetje in vervulling gegaan.

Oss, januari 2015

